

Rugăciunea și depășirea izolării spirituale

„Într-o perioadă de inflație verbală, care nu face decât să agraveze urâta singurătate, numai omul păcii rugătoare poate să mai vorbească celorlalți, să arate cuvântul devenit chip, privirea devenită prezență” (Paul Evdokimov, „Rugăciunea în Biserica de Răsărit”, Polirom, Iași, 1996, coperta IV). Căci așa-zisa eră a comunicării „globale”, în care ne ducem viața astăzi – ni se sugerează – e pândită de primejdia fatală a însingurării, prin incomunicabilitate. În acest context, isihasmul – contrar a ceea ce pare că spune cuvântul: o practică a rugăciunii solitare – poate deveni mai actual decât oricând, el venind în întâmpinarea dezideratului de a depăși izolarea spirituală. Pentru exemplificare, amintim cuvintele sfântului Serafim de Sarov: „Dobândește pacea interioară și o mulțime de oameni își vor găsi mântuirea lângă tine”.

Divergența dintre teologia harismatică și teologia scolasticilor, așa cum s-a conturat aceasta în disputa dintre scolastici și palamiți, separă două concepții gnoseologice care sunt definitorii, în genere, pentru modul în care omul se raportează la lume și la Dumnezeu. Ridicarea de la cele sensibile la „sensuri și teoreme”, cu ajutorul intelectului și prin conceptele universale ale sufletului rațional, definește demersul scolastic, filosofic întemeiat.

Teologia „cuvintelor” acordă un rol predominant, chiar întemeietor în planul cunoașterii, cuvintelor, silogismelor și demonstrațiilor, altfel spus operațiilor ce țin de intelectul nostru natural. Prin forța și versatilitatea acestuia se exercită cugetul analogic, al cărui neajuns a fost, nu de puține ori, sesizat de către criticii metodei respective, aplicată în spațiul teologiei, ca de pildă cu privire la rezultatul unei imagini statice a divinității (o veșnicie statică, obținută prin metoda analogiei). Metodologia dublă a scolasticilor, cu invocarea sacrificării raționalului (sacrificium intellectus), ajunge să surpe temelia unității funcționale dintre lucrurile sensibile și cele inteligibile, pe care a invocat-o sfântul Grigorie Palama. Acesta a distins între știința teologică și vederea lui Dumnezeu, care înseamnă mai mult decât cunoașterea lucrului, fiind vorba în chip mistic de „posedarea” lui. În starea de îndumnezeire, în omul devenit subiect al harului dumnezeiesc, simțurile și intelectul se transformă radical, astfel încât – se arată – „lumina necreată se vede și se înțelege de la sine”.

În contemporaneitate, spre orizontul acestei afirmații trimit cugetări de genul: momente radical diferite, chiar sisteme de idei opuse între ele din istoria spiritualității occidentale, pot fi incluse și armonizate într-o paradigmă definitorie pentru civilizația occidentală în ansamblul ei (acoperind și Răsăritul creștin, și cu precădere), care, se spune, este o spiritualitate animată de aspirația spre schimbarea subiectului ca o condiție a accederii la adevăr. Adevărul va fi dat unui subiect restaurat, sau nu va fi dat deloc.

Nu numai și nu atât de instrumente sofisticate de cunoaștere are nevoie omul spre a cunoaște (în acest caz, determinat fiind de teoria adevărului corespondență și de rațiunea ca absolută justificare a propozițiilor), ci de a fi altfel, el însuși, un alt subiect, poate unul mai „răbdător”. În Hristos, prin transmutarea trupului, înduhovnicirea naturii, restaurarea radicală și integrală a omului ne-au fost date în mod real și culminativ, nu doar ca o aspirație vagă și teoretică.

În disputa sa cu Grigorie Palama, Varlaam încerca să argumenteze că prin știință omul restabilește în sine chipul lui Dumnezeu. Astfel, el atribuia științei puterea de a dezrădăcina din suflet răutatea și patima, care originează în neștiință. Grigorie Palama respinge o asemenea opinie, afirmând că în cazul în care știința și filosofia tind să preia în mod ilicit funcțiile harismatice, atunci filosofia devine „miere amestecată cu cucută”. Palamiții stabilesc o ordine între teologia harismatică și cea științifică, subordonând-o pe ultima celei dintâi. În privința valorii științei, Palama afirmă că judecata nu e rea întrucât e judecată, ci întrucât e întrebuințată rău. După cum comentează Dumitru Stăniloae, parafrazându-l pe Palama, „chiar și mintea demonilor, întrucât e minte, e bună, dar întrucât face întrebuințare rea de ea, e rea. Ea cunoaște mai bine ca noi măsurile universului, cursul și conjuncțiunile corpurilor cerești, dar nefolosind cu pietate cunoștințele, e minte rea și întunecată” („Viața și învățătura Sfântului Grigorie Palama”, ed. Scripta, 1993, p. 30).

Rugăciunea reprezintă miezul trăirii isihaste, după îndemnul sfântului apostol Pavel: „Rugați-vă neîncetat”. Îndemnul de a intra fiecare în camera sa și a închide ușa, rugându-ne Tatălui în ascuns, e o chemare spre a intra în noi înșine și a face aici un altar: „Locul tainic este inima omenească”.

Pentru a auzi Glasul Cuvântului, trebuie să știm să-I ascultăm tăcerea, să o învățăm mai ales, căci este graiul veacului care va să vină. Pacea sufletului este superioară chiar și cuvântării” (Paul Evdokimov, „Rugăciunea în Biserica de Răsărit”, Polirom, Iași, 1996, p. 27).

Mistica răsăriteană afirmă o cunoaștere directă și duhovnicească a lui Dumnezeu. Este vorba de acel „Dumnezeu – Subiect ce primește rugăciunile” (Dumitru Stăniloae, *ibid.*, p. 5) și care nu se reduce la un obiect de speculație. Principiul central al isihasmului este evanghelic. La el s-a referit Nichifor din Singurătate, pustnic în secolul al XIII-lea la Athos, când a vorbit de „împărăția cerurilor aflătoare înlăuntrul vostru”. Se pare că Nichifor a fost primul care a împletit rugăciunea lui Iisus cu o metodă de respirație. În privința acesteia, rolul ei nu este de a dobândi o putere de autocontrol pur fiziologică, ci, așa cum au arătat vechii părinți duhovnicești, este vorba de „a ține mintea lângă suflet, împreună cu aerul inspirat la inimă” (Nichifor Monahul).

Treptat se va potoli tendința de împrăștiere a minții. Posibilitatea ca mișcările trupului să fie sinergice și bine armonizate cu cele ale duhului este acceptată de isihăști, Palama afirmând că eliberarea de patimi nu constă în a omori latura pasională, ci în a o orienta de la cele rele spre cele bune prin participare. Mântuirea este destinată întregului om, îndumnezeit în trup și suflet. Trupul omului este templul Duhului Sfânt, în sine ca o alcătuire bisericească vie, ce înglobează cerul și pământul, și oficiază rugăciunea pe altarul inimii. Această lăuntricitate a trăirii isihaste este, de fapt, ușa de acces spre realitatea alterității „celuilalt”, care își are locul în afara noastră și a cărui vedere duhovnicească o putem dobândi numai cu ochii inimii. Astfel, îndemnul de a ne întoarce spre noi înșine și a ne desface de rătăcirea prin lume, de veacul care este întuneric, nu se traduce ca o separare de lume, ci „pentru ca să nu fie nimic comun între noi și satana” (Nichifor din Singurătate, Filocalia VII, IBM al BOR, 1977, p. 413).

Un alt principiu al vieții isihaste este trăirea anticipată a Parusiei în forul lăuntric (vezi sfântul Grigorie Palama, „Tomul aghioritic”, în Filocalia VII, pp. 11-13), o trăire înrădăcinată în amintirea neîncetată a lui Dumnezeu (vezi Filocalia VII, p. 23).

Florin Caragiu

(text apărut în ziarul „Lumina de Duminică”, rubrica „Invitatul săptămânii”, 8 Mai 2011, p. 3)